

کاوشی عمیق در روش پژوهش پرتره

محسن نظرزاده زارع^{۱*}

چکیده

پرتره یک روش پژوهش کیفی است که از روش‌های قوم‌نگاری و پدیدارشناسی نشئت گرفته است. این روش به دنبال توصیف، درک و تفسیر تجربیات پیچیده انسانی با تکیه بر ترکیب آگاهانه‌ای از ویژگی‌های مثبت هر دو روش پدیدارشناسی و قوم‌نگاری در راستای ایجاد پرتره‌های معتبر و دقیق‌تر از مشارکت‌کنندگان در پژوهش است. به سخن دیگر این روش به دنبال ترکیب بین داستان‌نویسی هنری و دقت علمی در پژوهش است. نخستین بار روش پژوهش پرتره در حوزه آموزش و پرورش و رهبری آموزشی به کار گرفته شد، ولی امروزه در حوزه‌هایی مانند مددکاری اجتماعی، پرستاری، بهداشت، روانشناسی و جرم‌شناسی نیز کاربرد دارد. بر این اساس مقاله حاضر سعی دارد تا خوانندگان را با ساختار، اصول و کاربرد این روش در حوزه‌های علوم انسانی و اجتماعی آشنا کند.

واژگان کلیدی: روش پژوهش پرتره، روش پژوهش کیفی، قوم‌نگاری، پدیدارشناسی

*عهددار مکاتبات: استادیار، تلفن/نمبر: ۹۸۸۱۳۲۴۵۷۳۰۰ (داخلی ۴۰۷)، آدرس الکترونیکی: nazarzadezare@malayeru.ac.ir
^۱ گروه علوم تربیتی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه ملایر، ملایر، ایران

مقدمه

مشارکت‌کنندگان در پژوهش دارد [۸]. لایت فوت^۳ (۱۹۸۳) معتقد است که روش پژوهش پرتره مرزهای زیبایی‌شناسی و تجربه‌گرایی را در تلاش برای به تصویر کشیدن پیچیدگی، پویایی و ظرافت تجربه انسانی و زندگی سازمانی ترکیب می‌کند. از این رو پرتره نویسان به دنبال ثبت و تفسیر دیدگاه‌ها و تجربیات افرادی هستند که در حال مطالعه آنها هستند؛ بنابراین سعی در مستند کردن صداها و دیدگاه‌هایشان دارند. پرتره در بافت اجتماعی و فرهنگی و از طریق گفت‌وگو بین پرتره و سوژه شکل می‌گیرد [۹]. هدف روش پژوهش پرتره خلق یک تجربه مشترک بین همه شرکت‌کنندگان نیست، بلکه خلق روایت‌هایی است که داستان‌های مبتنی بر تجربیات شرکت‌کنندگان را با پر کردن شکاف بین پارادایم‌های علمی و تفسیری ارائه می‌دهد [۷، ۱۰]. در حقیقت پرتره، صداها، روابط و معناها هر یک از شرکت‌کنندگان را به عنوان افراد و اعضای جامعه پژوهش در یک چشم‌انداز سیال که توسط پژوهشگر و شرکت‌کنندگان ساخته شده است، به تصویر می‌کشد [۱۱]. لذا در این روش، پرتره هر یک از مشارکت‌کنندگان در پژوهش به صورت فردی توسعه می‌یابد، زیرا مهم است که پژوهشگر در داستان هر یک از شرکت‌کنندگان غرق شود و تجربه وی را قبل از اینکه به شرکت‌کننده بعدی رجوع کند، نقل قول و نتیجه‌گیری کند [۸].

روش پرتره برای چه موضوعاتی مناسب است

پرتره به عنوان یک روش کیفی برای مستندسازی، تحلیل و توسعه روایت‌ها، داستان‌ها و تجارب افراد در یک زمینه خاص کاربرد دارد. از این رو استفاده از روش پژوهش پرتره به ویژگی‌ها و خصوصیات خاصی از موضوعات و پژوهش‌ها وابسته است. به عنوان مثال برای موضوعاتی در حوزه‌های مددکاری اجتماعی، آموزش و پرورش، پرستاری، روانشناسی، جرم‌شناسی می‌توان از این روش استفاده کرد، به طوری که اگر یک پژوهشگر بخواهد بر روی تجربیات فرد یا گروهی از افراد در یک زمینه خاص تمرکز کند و برای این کار نیز نیازمند مشارکت فعال پژوهشگر و شرکت‌کننده در راستای تولید و انتشار دانش باشد، روش پژوهش پرتره می‌تواند مفید باشد [۱]. همچنین زمانی که پژوهشگر به دنبال

امروزه روش پژوهش پرتره^۱ به عنوان یکی از روش‌های کیفی، در راستای ارائه تصویری بهتر از غنا، پیچیدگی و ابعاد تجارب انسانی در بسترهای مختلف اجتماعی و فرهنگی رو به گسترش است. این روش عمدتاً در مطالعات جامعه‌شناسی آموزش و پرورش و رهبری آموزشی، کاربرد دارد؛ اما در حوزه‌هایی مانند روان‌شناسی، جرم‌شناسی و حتی سلامت و بهداشت نیز گسترش یافته است [۱]. روش پرتره شکلی از پژوهش‌های کیفی است که توسط سارا لارنس لایت فوت^۲ (۱۹۸۳، ۲۰۰۴) استاد دانشگاه هاروارد توسعه یافته است. روش پژوهش پرتره که در پارادایم سازنده‌گرایی نهفته است، بر این مفهوم استوار است که دانش به صورت اجتماعی ساخته می‌شود و افراد از طریق تعاملات اجتماعی یاد می‌گیرند [۲]. از این رو با تکیه بر سنت‌ها و ارزش‌های روش پدیدارشناسی، نه تنها زیبایی‌شناسی و تجربه‌گرایی را در هم می‌آمیزد، بلکه بسیاری از فنون، استانداردها و اهداف قوم‌نگاری را نیز به اشتراک می‌گذارد، تا از این طریق معانی داستان‌ها و روایت‌های شخصی را در محیط‌های واقعی، با تکیه بر «نقاشی» داستان‌های آنها روشن کند [۳]. در حقیقت روش پژوهش پرتره نوعی پژوهش روایتی است که در آن پژوهشگر با به کارگیری ابزارهای کیفی به صورت نظام‌مند و هدفمند سعی در توصیف پدیده‌ها با استفاده از زیبایی و ویژگی‌های زیبایی‌شناختی هنر دارد [۴]. به سخن دیگر این روش به دنبال ترکیب بین داستان‌نویسی هنری و دقت علمی در پژوهش است [۵، ۶]. بر این اساس مقاله حاضر به دنبال آشنایی با ویژگی‌ها، اصول و کاربرد این روش در پژوهش‌های حوزه‌های علوم انسانی و اجتماعی است.

نگاهی به ساختار روش پرتره

پرتره یک روش پژوهش کیفی است که از روش‌های قوم‌نگاری و پدیدارشناسی نشئت گرفته است [۷]. از این رو، روش پژوهش پرتره سعی در توصیف، درک و تفسیر تجربیات پیچیده انسانی با تکیه بر ترکیب آگاهانه‌ای از ویژگی‌های مثبت هر دو روش پدیدارشناسی و قوم‌نگاری در راستای ایجاد پرتره‌های معتبر و دقیق‌تر از

1 Portraiture research method

2 Sara Lawrence

3 Lightfoot

تحلیلی چندلایه و پیچیده از مسائل و موضوعات در یک بستر خاص است، روش پژوهش پرتره می‌تواند مفید باشد، چراکه در این روش بستر، صدا و روابط برای ایجاد یک تحلیل چندلایه به پژوهشگر کمک می‌کنند. افزون بر این، زمانی که پژوهشگر به دنبال درک عمیق‌تری از تجربیات انسانی و ارتباطات فردی در یک بستر خاص است، روش پژوهش پرتره می‌تواند مناسب‌تر باشد، چراکه در این روش پژوهشگر با تکیه بر ابزارهایی مانند مشاهده، مصاحبه، مصنوعات هنری سعی در جمع‌آوری داده‌های بیشتر در راستای درک عمیق‌تر از تجارب افراد دارد.

روش پرتره در مقایسه با سایر روش‌های کیفی

روش پژوهش پرتره یک رویکرد خلاقانه برای سازماندهی و ارائه یافته‌های پژوهشی در راستای ایجاد بینش‌های ارزشمند با ارائه کل‌نگری از داده‌ها است. به سخن دیگر در این روش یافته‌ها و بینش‌ها، حاصل درک جامعی از بررسی دقیق و کلمه به کلمه از رونوشت‌های مصاحبه با مشارکت‌کنندگان در پژوهش، مشاهدات پژوهشگر و داده‌های بصری و متنی است؛ لذا پرتره با اتخاذ یک چشم‌انداز فراگیر، به محققان اجازه می‌دهد هر دو جنبه کلی و موضوعی را به‌طور همزمان مشاهده کنند؛ از این‌رو نه تنها باعث تسهیل در تولید مضامین و ایده‌های نوظهور می‌شود، بلکه خلاقیت پژوهشگر را نیز پرورش می‌دهد و باعث ایجاد بینش‌های جدیدی می‌شود [۱]. روش پرتره با اشکال سنتی پژوهش کیفی متفاوت است، زیرا صدای پژوهشگر آگاهانه در سند مکتوب به نام «پرتره» تنیده می‌شود و این سند نیز در نتیجه تعامل پژوهشگر با بازیگران در محیط پژوهش شکل می‌گیرد [۹]. لینکلن و گوبا^۱ (۱۹۸۵) معتقدند در مقایسه بین روش پژوهش پرتره با سایر روش‌های پژوهش کیفی، «صدا» نقش اصلی را ایفا می‌کند. «صدا» لیزی است که پرتره از طریق آن واقعیت را می‌بیند و مستند می‌کند. به سخن دیگر «صدا» چارچوبی است برای نشان دادن آنچه پژوهشگر می‌بیند و اینکه چگونه آن را می‌بیند [۱۲]. یکی دیگر از وجوه افتراق روش پژوهش پرتره از سایر روش‌های کیفی، تمرکز صریح آن بر «خوبی»^۲ است [۱۳]؛ چراکه اولاً تمرکز بر مشکلات و مسائل منفی در بستر مورد مطالعه می‌تواند اشتباه را بزرگ‌تر جلوه دهد، دوماً تمرکز بر شکست در بستر مورد مطالعه می‌تواند منجر به انفعال بیشتر شود، سوماً یافته‌های منفی، اغلب منجر به سرزنش

مشارکت‌کننده در پژوهش می‌شود و چهارماً یافتن مشکلات و آسیب‌ها در بستر مورد مطالعه بسیار ساده‌تر از برجسته کردن نکات مثبت است [۵]. مفهوم خوبی در روش پرتره به این معنا نیست که تجربه انسانی یا واقعیت اجتماعی را ایدئال یا رمانتیک جلوه دهد [۱۳]؛ بلکه منظور برجسته کردن موفقیت‌ها در بستر مورد مطالعه است [۵]، لذا این روش پژوهش، درست در نقطه مقابل بسیاری از روش‌های پژوهش علوم اجتماعی است که به‌طور معمول با آسیب‌شناسی در حوزه‌های مختلف درگیر هستند و این آسیب‌شناسی نیز اغلب با سرزنش قربانی همراه است. از این‌رو، روش پژوهش پرتره به‌صورت بسیار هدفمند سعی دارد بفهمد که چه چیزی در بستر اجتماعی - فرهنگی مورد بررسی، ارزشمند است [۱۳]. یکی دیگر از ویژگی‌های روش پرتره این است که تصاویر پژوهشی در این روش که اشاره به بُعد زیباشناختی آن دارد، از طریق گفتگوی بین پژوهشگر و شرکت‌کننده، تمرکز بر تاریخچه و بستر فرهنگی - اجتماعی و مشاهده شرکت‌کننده شکل می‌گیرند. از این‌رو در این روش، توصیفات ضخیم هستند نه نازک. توصیف نازک به‌عنوان داده‌های مستند و بدون تفسیر قلمداد می‌شوند، درحالی‌که توصیف ضخیم به اطلاعاتی گفته می‌شود که پژوهشگر باید در بستر و زمینه مورد بررسی و از منابع مختلف برای رمزگشایی از محیط مورد مطالعه جمع‌آوری کند [۶]. استفاده همزمان از ابزارهایی مانند مصاحبه، مشاهده، یادداشت‌های میدانی و موارد مشابه دیگر، برای جمع‌آوری داده‌ها در روش پژوهش پرتره، یکی دیگر از وجوه افتراقی آن با سایر روش‌های کیفی است [۲]. استفاده از این ابزارها برای جمع‌آوری داده‌ها به ایجاد درک عمیق‌تر از تجربیات افراد مورد مطالعه در پژوهش پرتره کمک می‌کند.

شیوه جمع‌آوری داده‌ها در روش پرتره

در روش پژوهش پرتره مکالمات غیررسمی ضبط‌شده، مصاحبه با مشارکت‌کنندگان در پژوهش، یادداشت‌های میدانی از مشاهدات پیرامون مشارکت‌کنندگان، جمع‌آوری مصنوعات شرکت‌کنندگان به‌عنوان رویه‌های جمع‌آوری داده‌ها در نظر گرفته می‌شود. داده‌های جمع‌آوری‌شده برای یک پژوهش پرتره با توصیفات عمیق از محیط فیزیکی مثلاً چیدمان مبلمان و صندلی‌ها، نحوه قرار گرفتن آثار هنری در محل کار و فضای عمومی که مشارکت‌کنندگان در

¹ Lincoln and Guba

² Goodness

است [۴]. در پرتره، صدای پژوهشگر به عنوان شاهد دقیق، به عنوان مفسر، به عنوان زندگی نامه نویس در کنار صداهای مشارکت کنندگان در مصاحبه به یک اندازه مهم است [۷]. «روابط» در هسته پژوهش پرتره قرار دارد، به ویژه روابط بین پژوهشگر و شرکت کنندگان در مصاحبه، لذا پژوهشگر از طریق رابطه است که «خوبی» را در تجربیات شرکت کنندگان مستند می کند [۷]. «مضامین نوظهور»^۲ در روش پرتره برای توصیف، تفسیر و تحلیل منظم و دقیق تجربه‌ها استفاده می شود. در نهایت «کلیت زیبایی شناختی»^۳ در پژوهش پرتره نیز بیانگر خلق یک کل زیبایی شناختی است که حاصل دیالکتیک بین صدا، بستر، روابط و پرتره‌های هر یک از شرکت کنندگان در پژوهش است [۱۲].

تعمیم پذیری، روایی و پایایی در روش پرتره

تعمیم پذیری مفهومی است که ریشه در پارادایم پسااثبات گرایی دارد و اغلب در پژوهش های کمی کاربرد دارد؛ اما در پژوهش های کیفی گوبا و لینکلن^۴ (۱۹۸۹) پیشنهاد دادند که مفهوم انتقال پذیری^۵ مناسب تر است. با این رویکرد، بار اثبات تعمیم پذیری برعهده خواننده است و پژوهشگر صرفاً مسئول ارائه توصیفی ضخیم از یافته ها است که به خواننده اجازه می دهد تا خود درباره کاربردی بودن پژوهش در محیط دیگر، قضاوت کند [۱۱]. پژوهش پرتره نیز محدود به زمینه است و تعمیم آن فراتر از محیط منحصر به فرد آن، دشوار است [۹]؛ بنابراین تعمیم پذیری در آن جایگاهی ندارد، بلکه انتقال پذیری مطرح است که در آن پژوهشگر صرفاً سعی می کند از طریق ارائه توصیف ضخیم از تجارب افراد مورد مطالعه، قضاوت در مورد کاربردی بودن پژوهش را به خواننده واگذار کند. از سوی دیگر، یکی از معیارهای مهم برای بررسی دقت^۶ (روایی و پایایی) در پژوهش های کیفی، بررسی اعتبار^۷ است [۱۱]. برای بررسی اعتبار در روش پژوهش پرتره از راهبرد بازخورد حاصل از بررسی اعضاء^۸ استفاده می شود. بدین صورت که پژوهشگر با ارسال مصاحبه های رونویسی شده برای شرکت کنندگان و بر اساس پاسخ آنها نسبت به میزان وفاداری پژوهشگر به مصاحبه ها، اعتبار پژوهش را مورد بررسی قرار می دهد. شواهد حاصل از بررسی های اعضاء نشان می دهد که آیا سوگیری های پژوهشگر، چه مثبت یا منفی، بر نحوه ارائه تجارب و دیدگاه های شرکت کنندگان تأثیری

آن قرار دارند، آغاز می شود. حتی ظاهر شرکت کنندگان، لباس، رفتار و حرکات آنها، حالات چهره، زبان بدن و رفتارها را نیز شامل می شود؛ چراکه بستر یا زمینه در پژوهش های پرتره بسیار مهم است و این توصیفات به ارائه لایه های غنی و پنهان اطلاعات در مورد شرکت کنندگان کمک می کند [۲].

تجزیه و تحلیل داده ها در روش پرتره

تجزیه و تحلیل داده ها در روش پرتره پس از گوش دادن چندباره به صدای مشارکت کنندگان در پژوهش شامل چهار گام است. گام اول دریافت داستان، گام دوم خلق اشعار من، گام سوم گوش دادن به صداهای مخالف و گام چهارم نگارش گزارش است [۲]. یک پژوهشگر پرتره نگار برای ایجاد یک پرتره معتبر از محیط پژوهش یا مشارکت کنندگان در پژوهش، همیشه باید پنج جزء اصلی یک پرتره را در تحلیل خود مدنظر قرار دهد، این پنج جزء شامل بستر، صدا، روابط، مضامین نوظهور و کلیت زیبایی شناختی هستند [۴]. «بستر» در پژوهش پرتره جایی است که روایت ها در آن اتفاق می افتد [۷]. لایت فوت^۱ (۱۹۹۷) بر این باور است که در پژوهش پرتره دو نوع بستر در نظر گرفته می شود، بستر درونی و بستر شخصی. بستر درونی محیط فیزیکی است که پژوهش در آن انجام می شود و به عنوان یک نقطه مرجع برای درک آنچه مشارکت کنندگان در پژوهش می گویند و انجام می دهند در نظر گرفته می شود. بستر شخصی نیز شامل هدف پژوهشگر برای انجام پژوهش، انواع داده هایی که جمع آوری می شود و موضع یا دیدگاهی که پژوهشگر پیرامون محیط مورد مطالعه ارائه می دهد؛ به سخن دیگر بستر شخصی شامل هویت و تجربیات پژوهشگر برای چگونه گوش دادن، تفسیر کردن و نوشتن پرتره است. «صدا» در پژوهش پرتره به عنوان یک لنز و چارچوب برای نشان دادن آنچه پژوهشگر می بیند و چگونه آن را می بیند، به شمار می رود [۱۲]. در پژوهش پرتره صدا در قالب اول شخص «من» دیده می شود. این «من» در حقیقت به معنای صدای ما و صدای شرکت کنندگان در پژوهش است [۴]. پژوهشگر با جاسازی صدای خود در متن، باعث می شود که خواننده سطح عمیق تری از درک و همدلی را تجربه کند [۹]. از این رو اتخاذ موضع اول شخص مستلزم تصدیق صریح ارتباط بین ذهنیات پژوهشگر و شرکت کنندگان در مطالعه

1 Lightfoot

2 Emergent Themes

3 Aesthetic whole

4 Guba and Lincoln

5 Transferability

6 Rigor

7 Credibility

8 Member checking

[4]. Muccio, L. S., Reybold, L. E., & Kidd, J. (2014). "Researcher-portraitists: An exploration of aesthetics and research quality". *International Journal of Education & the Arts*, 16(1), 1-24. Retrieved from <http://www.ijea.org/v16n1/>.

[5]. Lahman, M. K., De Oliveira, B., Cox, D., Sebastian, M. L., Cadogan, K., Rundle Kahn, A., & Zakotnik-Gutierrez, J. (2021). "Own your walls: Portraiture and researcher reflexive collage self-portraits". *Qualitative Inquiry*, 27(1), 136-147.

[6]. Brooks, S. D. (2017). "The song (does not) remain the same: Re-envisioning portraiture methodology in educational research." *The Qualitative Report*, 22(8), 2231-2247.

[7]. Straka, A. (2020). "Structuring arts-based analysis in portraiture research." *Qualitative Research Journal* 20.1, 76-85.

[8]. Cope, V.C., Jones, B. & Hendricks, J. (2016). "Residential aged care nurses: Portraits of resilience." *Contemporary nurse*, 52(6), 736-752.

[9]. Hackmann, D. G. (2002). "Using portraiture in educational leadership research". *International journal of leadership in education*, 5(1), 51-60.

[10]. Weuffen, S. & Pickford, A.M. (2021). "Imagining the possibilities of a cross-cultural oral narrative portraiture method: stepping beyond binary discourses". *The Australian Journal of Indigenous Education*, 50, 71-79.

[11]. Mertens, D. M. (2010). *Research and evaluation in education and psychology: Integrating diversity with quantitative, qualitative, and mixed methods* (Edition 3). Sage publications.

[12]. Quigley, C., Trauth-Nare, A., & Beeman-Cadwallader, N. (2015). "The viability of portraiture for science education research: Learning from portraits of two science classrooms". *International journal of qualitative studies in education*, 28(1), 21-49.

[13]. Lawrence-Lightfoot, S. (2016). Commentary: Portraiture Methodology: Blending Art and Science. *Learning Landscapes*, 9(2); 19-27.

A., & Zakotnik-Gutierrez, J. (2021). "Own your walls: Portraiture and researcher reflexive collage self-portraits". *Qualitative Inquiry*, 27(1), 136-147.

داشته است یا نه. به سخن دیگر پژوهشگر بعد از بررسی اعضاء از خود می پرسد که تا چه میزان به مصاحبه ها و تجارب مشارکت کنندگان وفادار بوده و تا چه میزان در نظارت و مدیریت ذهنیات خود ثابت قدم بوده است [۲].

نتیجه گیری

با توجه به آنچه گفته شد، روش پژوهش پرتره در هر یک از حوزه های مختلف علوم انسانی و اجتماعی، به دنبال شنیدن داستان ها، روایت ها و تجارب واقعی افراد در حوزه فعالیت آنها است. این روش با تأکید بر مفهوم خوبی در ارائه روایت و داستان ها، سعی دارد که به جای توصیف مشکلات و آسیب ها، روایت ها و داستان ها را از جنبه خوبی توصیف کند؛ چراکه پیش فرض روش پرتره این است که بررسی موفقیت ها و خوبی ها در مقایسه با بیان آسیب ها و شکست ها، می تواند اطلاعات غنی تری را در اختیار پژوهشگر و خوانندگان قرار دهد. به عبارت دیگر با به کارگیری این روش می توان به این درک رسید که مثلاً چه ویژگی هایی در کارکنان یک سازمان وجود دارد که باعث می شود که آنها تصمیم به باقی ماندن در شغل خود بگیرند.

منابع و مأخذ

[1]. Golsteijn, C. & Wright, S. (2013). "Using narrative research and portraiture to inform design research." *Human-Computer Interaction-INTERACT 2013: 14th IFIP TC 13 International Conference, Cape Town, South Africa, September 2-6, Proceedings, Part III 14*. Springer Berlin Heidelberg.

[2]. McCarthy, K.W. (2017). "Full circle: A portraiture study of three successful indigenous educators and community leaders who experience personal renewal in their practice of cultural restoration." *Educ. Stud. Dissertations*, 125

[3]. James, R. (2022). "Portrait of a methodology: A Systematic Literature Review". *Journal of Emerging Technologies and Innovative Research (JETIR)*, 9(6), 457-462.

An In-Depth Exploration of the Portraiture Research Method

Mohsen Nazarzadeh Zare*,¹

Portraiture is a qualitative research method derived from ethnography and phenomenology. This approach seeks to describe, understand, and interpret complex human experiences by consciously integrating positive features of both phenomenological and ethnographic methods to create valid and more precise portraits of research participants. In other words, the portraiture research method seeks to combine artistic storytelling and scientific accuracy in research. While initially deployed within the realm of education and educational leadership, the portraiture research method has transcended its origins and found applications in diverse disciplines, including social work, nursing, health, psychology, and criminology. Consequently, this article aims to acquaint readers with the structure, principles, and applications of the portraiture research method in the realms of the humanities and social sciences.

Keywords: Portraiture Research Method, Qualitative Research Method, Ethnography, Phenomenology.

* Corresponding author. Assistant Professor, Tel/Fax: 9881-32457300 (407), Email: nazarzadezare@malayeru.ac.ir

¹ Department of Educational Sciences, Faculty of Literature and Humanities, Malayer University, Malayer, Iran